

Beta

Amikor a rét kacag
Hans Blumenberg: Hajótörés nézővel

[Mészáros Márton](#)

2007. 03. 03. 15:38

Nehezen hihető, hogy a Hajótörés nézővel olvasója (ragadjuk meg rögtön a nagyon is nyilvánvaló lehetőséget: nézője) Hans Blumenberg első magyarul megjelent kötetét tartja a kezében, a szerző metaforológiai szövegei ugyanis sokak számára olvasatlanul is ismertek: klasszikusok.

Bár ez a recenzió bizonyos tekintetben könnyelműen bánik a jelzőkkel – a kötet leendő olvasói talán megbocsátják –, szükséges leszögeznünk: az Atlantisz kiadványa, tradícióihoz híven, hiánypótló munka. Blumenberg írásainak késlekedő magyar fordítása már csak azért is kínzó hiányossága hazai tudományosságunknak, mert Blumenberg mind német, mind pedig angol nyelvterületen nehezen megkerülhető, nélkülözhetetlen hivatkozási alap.

A keményfedeles borító a Mesteriskola-sorozat már ismert, végletekig leegyszerűsített dizájnját követi; a kötet egésze a szövegek hatalmas jegyzetanyaga, valamint a gyakori idézetek ellenére tipográfiailag és tördelési szempontból egyaránt ergonomikus, szép. Az alig néhány és hangsúlyozottan nem értelemzavaró szerkesztési hibát egy utolsó utáni szerkesztői áttekintés eltüntethette volna.

Király Edit fordítói munkáját dicséri, hogy olyan magyar nyelvet talált Blumenberg szövegéhez, amely egyszerre lendületes és pontos, dialogikus, és – nem félek a szótól – szórakoztató. Joggal hiányolhatjuk viszont a név és tárgymutatót, a jelen esetben jókora munkát igénylő mutatók elkészítése jelentősen javíthatta volna a szöveg használhatóságát.

A kötet három – szűkebb értelemben vett – metaforológiai tanulmányt közöl: a címadó *Hajótörés nézővel*, *A mítosz valóságfogalma és hatóereje*, valamint a *Paradigmák egy metaforológiához* egyaránt alapvető és – ami a hiánypótló kiadványokkal szemben szintén jogos elvárás – jellemző írás (hasznos lett volna a szövegek eredeti megjelenésének dátumát is feltüntetni), amely a szerző elgondolásait egyfajta folyamatszerűségben ábrázolja

„Az ember a szárazföldön él, és itt alkotja meg intézményeit. Ám élete folyását a maga teljességében mégis szívesen ragadja meg a vakmerő »tengerre száll« metaforával. [...] Szerepel ebben minden: part és sziget, kikötő és nyílt tenger, szirtfok és vihar, tengermély és szélcsend, vitorla és kormányrúd, kormányos és tengerfenék, tájékozódás iránytűvel és a csillagok szerint, továbbá világítótorony és révkalauz is” (7. o.).

A *Hajótörés nézővel* című tanulmány első fejezete, az *Egy létezésmetafora paradigmája* egy nyelvi jelenség megfigyelésből indul (feltételezve persze, hogy amikor Blumenberg szövegét olvasva az „indul” és „érkezik” kifejezésekkel élünk, nem kerültünk máris a hajóút metaforájának hatása alá), amit Blumenberg azonnal a lehető legszélesebb kontextusba helyezve, szinte teljes komplexitásában tár elénk. A révkalauz felemlítésével felfigyelhetünk a Blumenberg-szöveg recepció által is többször idézett sajátosságára, a folyamatosan jelenlévő (ön)iróniára. Az irónia által keltett könnyedség azonban korántsem csábít könnyelműsége: Blumenberg utalásrendszere alig követhetően összetett, az általa feldolgozott anyag pusztán mennyiségi szempontból is lenyűgöző.

„A tengeri út és a hajótörés metaforikájának jelentésterhét mindenek előtt két előfeltevés határozza meg: egyrészt a tenger mint az emberi vállalkozások természet adta határa, másrészt a tenger démonizálása a kiszámíthatatlanság terepévé, amely nem ismer törvényeket és dacol minden tájékozódással.” (9. o.)

Blumenberg persze nem elégszik meg a hajóút mégoly összetett metaforikájának, recepciótörténetének értelmezésével – elsősorban azon nézői pozíció leírására,

értelmezésére törekszik, amelynek kezdőpontját Lucretiustól eredezteti: „Mily jó a biztos partról nézni, amint a vihartól / Zajló tenger habjain más küzd a veszéllyel”.

Blumenberg szerint a leírt látvány kellemes volta nem a hajótörést szenvedettek kínjaiból, hanem a néző kívülálló helyzetéből ered, amely kívülállást Blumenberg a filozófus valóságához fűződő viszonyával azonosít. A bölcsességet az epikureus Lucretiust értelmezve a kívülállással hozza összefüggésbe: „A bölcs [...] az, aki a klasszikus görög filozófia teóriaeszményét a néző alakjában kiteljesíti, miközben egy döntő ponton ellent is mond neki” (30. o.).

Az ellentmondás – fejtí ki a szerző – abban áll, hogy a néző élvezete nem a feltárt tárgy magasztosságából, sokkal inkább a néző saját, a „gomolygó” atomi külvilághoz képest többé-kevésbé stabilként érzékelt, egyszerre belül- és kívülálló öntudatából ered. Sőt – engedi sejtetni Blumenberg –, Epikurosz és Lucretius filozófiájában a boldogtalanság éppenséggel a tökéletes kívülállás lehetetlenségével hozható összefüggésbe.

A tanulmány tengelyében az a filológiai is roppant precíz, minden részletre kiterjedő recepciótörténeti, és az ebből felépülő, sajátos nézőpontú eszmetörténeti áttekintés áll, amely a fenti „látványból” indul ki: Blumenberg részletesen áttekinti, a filozófia- és irodalomtörténet során kik, milyen előfeltevések mentén veszik igénybe/használják fel/értelmezik a Lucretius által leírtakat, hogyan és milyen filozófiai érdekektől vezérelve módosítják a lucretiusi értelmezést. Voltaire, Hegel, Goethe, Schopenhauer, a lista korántsem teljes, valamennyiük Lucretius-értelmezése külön dolgozatot igényelne.

A *Hajótörés nézővel* című tanulmány második fejezete, amely a Kitekintés a nem-fogalmiság teóriájára címet viseli, szinkron szempontokat érvényesít. A jelölten különálló, azonban az első, diakron fejezet megfigyeléseire építő, teoretikusan is módszeres fejezet alapállítása a zavar, a diszharmónia felől közelít a metaforához:

„A metafora rejtélyét nem érthetjük meg kizárólag a fogalom körül uralkodó tanácstalanságból. A rejtélyes benne ugyanis az, hogy egyáltalán miért »viseljük el«

a metaforákat. [...] A metafora ugyanis minden ilyen kontextusban elsősorban zavaró tényező. [...] A puszta vélekedés és a szemléleti betöltöttség közötti funkcionális átmenetbe a metafora heterogén elemet iktat, amely az aktuális összefüggésén túl valami másra utal. [...] A metafora [Blumenberg a rét kacag példát citálja] azt ragadja meg, ami objektíven nem szerepel a rét tulajdonságai között, de nem is a szemlélő szubjektív-fantasztikus hozzáköltése. [...] Méghozzá oly módon teszi ezt, hogy a rétet hozzárendeli egy olyan emberi életvilág tartományához, amelyben nemcsak a szavak és a jelek, de maguk a dolgok is »jelentéssel« bírnak.” (86-87. o.)

A kötet második, megjelenését tekintve harmadik tanulmánya *A mítosz valóságfogalma és hatóereje*. A szöveg – mint Blumenberg kissé álszerényen fogalmaz – „nem vállalkozik a nagy kérdések megválaszolására, sem nagy tézisek igazolására, netán megcáfolására [...] fejtegetéseink a mítoszbefogadás folyamataira kérdeznek rá, e folyamatokat mint a mindenkori történeti valóságértelmezés indikátoraiként fölfogva.” (109. o.)

Blumenberg úgy véli, a mítosz eredetét két egymással ellentétes metaforikus kategória segítségével írhatjuk le. A két kategória tömör megfogalmazása: rettenet és költészet, ahol a rettenet a „démonikus megbabonázottság passzivitásának” kifejeződése, a költészet pedig „a világ antropomorf elsajátításának és az ember teomorf felfokozásának képzeletbeli kicsapódása”. (109. o.) A tanulmány módszeresen végigköveti a legjelentősebb mítoszeértelmezéseket (feltűnő és meggondolkodtató a citátumok nyugati orientációja), lényegében e két alapkategóriát jelölve meg az értelmezések kiindulópontjaként, a szerző tézise ugyanis az, e két kategória „kellően teherbíró ahhoz, hogy jóformán minden, ami a mitológiaértelmezés terén valaha is napvilágot látott, hozzájuk rendelhető legyen”. (109. o.)

A lebilincselően izgalmas tanulmány természetesen több mítoszteóriák puszta osztályzásánál, és végkövetkeztetésében a hatástörténeti szempontjait érvényesítve jelentősen túlteljesíti bevezetőjében vállaltakat: „a mítoszok nem jelentik »már eleve« azt, ahogyan értelmezik és amivé feldolgozzák őket, hanem azokból a konfigurációkból gazdagítják, amelyekbe belépnek, vagy amelyekbe bevonják őket. A sokértelműség a befogadástörténetből az alapállományukra való

visszakövetkeztetés. Minél sokértelműbbek már a mítoszok, annál inkább arra sarkallnak, hogy kimerítsük azt, amit »még« jelenthetnének, s persze annál biztosabbra vehető, hogy még ennél is többet jelentenek.” (197. o)

A kötet harmadik, terjedelmileg is legnagyobb és talán legtöbbet hivatkozott, programadó dolgozata, a *Paradigmák egy metaforológiához*. Szükségszerűen neveltségessé válna egy olyan próbálkozás, amely a Blumenberg által leírt roppant komplex, a metafora retorikai, metafizikai aspektusait – többek közt – Kant, Husserl és Nietzsche értelmezésein keresztül bemutató elgondolásrendszer egy recenzió keretei között akár csak jelzésszerűen is felvázolni szándékozna. Álljon itt inkább Blumenberg saját, talán töredékességében is gondolatébresztő „összefoglalása”:

„Ha most kísérletet teszünk rá, hogy kidolgozzuk és paradigmákban felmutatassuk a metaforatörténetek tipológiáját, akkor ez nem jelenti azt, hogy szemünk előtt lebegő metaforológia célja és eszménye egy ilyen tipológia volna. E feladat révén inkább annak kell elevenen tudatosodnia bennünk, hogy a metaforológiának – mint a fogalomtörténet részfeladatának és mint ahhoz hasonló egésznek – mindig is az önmagát történetéből megértő és a maga jelenvalóságában kiteljesítő filozófia segédtudományának kell lennie. Ennek jegyében a metaforatörténetek tipológiája arra törekszik, hogy a filozófia történeti önmegértésének aspektusait – esetleg új aspektusait nyerje és differenciálja.” (307. o.)

(*Hans Blumenberg*. Hajótörés nézővel. *Atlantisz*, 2006.)

A cikket a következő címen találhatja meg: <http://www.prae.hu/articles.php?aid=537>